

OMRÅDESANALYS

Hammarbyhöjden - Björkhagen

Stockholms
stad

Medverkande Områdesanalys Hammarbyhöjden - Björkhagen 2013-09-11

Stadens beställargrupp:

Sofia Brydolf, Exploateringskontoret (beställare stads- och landskapsbild, natur- och ekologi och socialt liv)

Hanna Andersson, Exploateringskontoret

Per Olof Jägbeck, Exploateringskontoret

Birgitta Nylander, Exploateringskontoret (beställare kommunikationer)

Linda Palo, Stadsbyggnadskontoret

Helene Pettersson, Miljöförvaltningen

Karl Malmberg, miljöförvaltningen

Inger Bogne, Skarpnäcks stadsdelsförvaltning

Marie Broberg, Enskede - Årsta - Vantörs stadsdelsförvaltning

Nyréns Arkitektkontor

Pia Englund, landskapsarkitekt (ansvarig avsnitten historik, stads- och landskapsbild, socialt liv)

Maria Engström, landskapsarkitekt (stads- och landskapsbild, socialt liv, kvalitetsgranskare)

Lovisa Berg, landskapsarkitekt (stads- och landskapsbild, socialt liv)

Maria Lorentzi, byggnadsantikvarie (historik, stads- och landskapsbild)

: EKOLOGI GRUPPEN

Ulrika Hamrén, ekolog (ansvarig avsnitten natur och ekologi, barnperspektiv naturmark)

Anna Maria Larson, landskapsarkitekt (layout)

Eleonor Martinsson, landskapsarkitekt (layout)

Krister Sernbo, samhällsekolog (medverkande, kvalitetsgranskare)

Emma Sandelin, landskapsarkitekt (barnperspektivet)

Erik Zachariassen, ansvarig gisanalyser (ekologiska nätverk)

ATKINS

Jesper Skiöld, trafik- och samhällsplanerare (ansvarig avsnitt kommunikationer)

Ellen Fredholm, trafikplanerare (tillgänglighet, VGA-analys, gång- och cykeltrafik)

Mimmi Holegård, trafikplanerare (kollektivtrafik, trafiksäkerhet)

Martin Nilsson, trafikplanerare (biltrafik, parkering)

Elin Karlsson, bitr. trafikplanerare (gång- och cykeltrafik, trygghet och trafiksäkerhet)

Bakgrund och förutsättningar

Inledning	s 4
Bakgrund och syfte	s 4
Områdets avgränsning	s 4
Metodik och underlag	s 6
Pågående bebyggelseutveckling i närområdet	s 6
Historik	s 8

Analys och värdering

Stads- och landskapsbild	s 12
Övergripande karaktärsdrag	s 12
Bebyggelseutveckling	s 14
Områdesindelning	s 16
Hammarbyhöjden	s 18
Björkhagen	s 20
Nytorps Gärde med Kärrtorps IP	s 22
Blåsutområdet	s 24
Grönstråk Lilla Sickla - Kolerakyrkogården	s 25
Utpökade kulturhistoriskt värdefulla miljöer	s 26
Värdering stads- och landskapsbild	s 28
Natur och ekologi	s 30
Grönstruktur	s 30
Ekologiska nätverk - grön infrastruktur	s 35
Värdering natur och ekologi	s 42
Socialt liv	s 44
Analys av tillgång till parker och grönytor – friytetillgång	s 44
Utemiljöns användning och funktion	s 46
Barnperspektiv naturmark	s 54
Värdering socialt liv	s 56
Kommunikationer	s 58
Gång- och cykeltrafik	s 58
Tillgänglighet	s 60
Kollektivtrafik	s 62
Biltrafik	s 64
Trygghet och säkerhet	s 65
Parkering	s 66

Utvecklingsbehov

Tillvarata och utveckla	s 68
Stads- och landskapsbild	s 68
Natur och ekologi	s 70
Socialt liv	s 72
Kommunikationer	s 74

Underlagsmaterial

Källor	s 76
Tryckta källor	s 76
Elektroniska källor	s 77
Övriga källor	s 77
Illustrationer	s 77

Bakgrund och syfte

Stockholms stad har sedan 2007 en långsiktig och samlad vision för stadens utveckling – Vision 2030 – Ett Stockholm på väg mot världsklass. Den är uppbyggd kring tre teman; Stockholm ska vara en stad som är mångsidig och upplevelserik, innovativ och växande samt medborgarnas Stockholm.

Stockholms översiktsplan, Promenadstaden, beskriver på vilket sätt Stockholm ska växa för att nå målen i Vision 2030. Promenadstaden anger fyra stadsutvecklingsstrategier för att Stockholm ska växa på ett långsiktigt hållbart sätt. Det innebär satsningar på strategiska områden i centrala Stockholm, utveckling av närförort samt satsningar på tyngdpunkter och samband i ytterstaden i syfte att koppla samman staden på ett bättre sätt än idag. Hammarbyhöjden och Björkhagen ingår i den strategi som kallas fortsatt att stärka centrala Stockholm. Promenadstaden pekar ut ett band söder och väster om tullarna, där stadsdelar som på grund av sin närhet till malmarna, till vatten och grönområden, har blivit allt mer attraktiva. Här är målet att skapa en tätare, sammanhållen, mer mångsidig och levande stadsmiljö, där det finns förutsättning till ett bredare utbud av bostäder, verksamheter, service, kultur och upplevelser.

Stadsbyggnadskontoret har inlett ett programarbete för Hammarbyhöjden och Björkhagen. Programområdet berör även Blåsut, Skärmarbrink och Nytorps Gärde. Programarbetet ska utreda områdets koppling till Hammarby sjöstad och Globen/Slakthusområdet, det ska utreda möjligheterna till förtätning med 1500-3000 nya bostäder och det ska utreda Nytorps Gärde.

Områdesanalysen syftar till att tjäna som underlag för programarbetet. Den kommer att ligga till grund för de bedömningar och avvägningar som görs i programmet och även tjäna som kunskapsunderlag för exploateringskontoret i kommande markanvisningar.

Områdets avgränsning

Utredningsområdet för områdesanalysen avgränsas i norr av Hammarbyvägen och Sicklasjön och i öster av kommungränsen mot Nacka kommun samt Kärrtorps IP. I söder avgränsar Arkövägen, Fyrskeppsvägen Dalens sjukhus samt Sofielundsvägen.

I väster utgör Nynäsvägen och Kolerakyrkogården gräns. Se områdesavgränsning på intilliggande karta.

Utsnitt från plankart till "Promenadstaden - Översiktsplan för Stockholm".

STADSUTVECKLINGSSTRATEGIER FÖR HÅLLBAR TILLVÄXT

Gränserna för stadsutvecklingsområden, tyngdpunkter och strategiska samband är endast schematiska för att åskådliggöra strategierna på karta. Efterföljande planering preciserar översiktsplanens intentioner.

Fortsätt att stärka centrala Stockholm

- Stadsutvecklingsområden och noder
- Centrala stadens utvidgning

Satsa på attraktiva tyngdpunkter

- Tyngdpunkt

Koppla samman stadens delar

- Samband, befintligt eller utvecklingsbart

UTBYGGNAD AV TRAFIKINFRASTRUKTUREN

Projekt upptagna i Stockholmsförhandlingen

- Järnväg, spårväg eller tunnelbana (alternativa sträckningar förekommer)
- Huvudväg, ny sträckning eller ombyggnad

Övriga utbyggnader

- Spårväg eller tunnelbana
- Huvudväg, ny sträckning eller ombyggnad
- Framtida kommunikationsstråk

Metodik och underlag

Stads- och landskapsbild samt Socialt liv

Arbetet har skett i en tvärdisciplinär arbetsgrupp med landskapsarkitekter och antikvarie enligt en metodik, inklusive värdering, som har utvecklats i samband med tidigare framtagna områdes- och landskapsanalyser för stadens ytterområden. Inläsning och analys av tidigare framtagna underlagsrapporter för berört område har gjorts parallellt med återkommande fältbesök av helhetsmiljön och kompletterande arkivstudier. Avstämning har även skett med berörda stadsdelsförvaltningar och kontor avseende sociala frågor och kring bebyggelseutveckling.

För kapitlet Stads- och landskapsbild utgör tidigare framtaget material i form av rapporter, böcker och historiska kartor och fotografier viktiga underlag. Underlagskartor för områdesanalysen har varit Stockholms stads grundkarta samt ortofoto från år 2010. Stockholms stadsmuseums klassificering av kulturhistoriska värden har legat till grund för att bedöma utredningsområdets kulturhistoriska värden. Även stadsmuseets fallstudie för metodutveckling av kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden har använts. Stadens parkplaner för de berörda stadsdelarna utgör ett värdefullt kunskapsunderlag för såväl stadsbildsanalysen som för kapitlet Socialt liv. Utifrån parkplanens riktlinjer har en tillgångsanalys gjorts och tillgångskartor till lek och bollspel har tagits fram.

Natur och ekologi

Det ekologiska avsnittet bygger huvudsakligen på analys av modeller och fältkontroller av sakkunniga ekologer. Spridningssamband har därmed kunnat ges en mer fördjupad analys, vilket har påverkat värderingen. Underlag har varit biotopkartan, samt arbetsmaterial från miljöförvaltningen för habitatnätverk för ekar, barrskog och groddjur utifrån utförda analyser. Naturvärdesbedömningen grundar sig i

första hand på befintligt underlag i form av dokumentation kring närliggande projekt, stadens ekinventering, arbetet med Stockholms ekologiska känslighet och utdrag ur Artportalen. För de ekologiska spridningssambanden har analysmetoden Matrix Green använts. Verktöget skall främst ses som ett pedagogiskt hjälpmedel att synliggöra möjliga resonemang kring arters spridning. En fördjupad rapport har tagits fram, i vilka metoderna beskrivs mer utförligt.

Kommunikationer

Arbetet med analysen av områdets trafikmönster har utförts av trafik- och samhällsplanerare med stöd av beteendevetare. Genomförande av analysen har utgått från stadens övergripande styrdokument för infrastrukturens utveckling samt områdets specifika förutsättningar. Genom inventering av befintlig trafikstruktur har områdets kvaliteter och brister inhämtats och värderats. Erfarenheter från platsbesök har iterativt vägts samman med tillgängligt underlag. En VGA-analys har genomförts av gångvägnätet ur ett fotgängarperspektiv.

Värdering och slutsatser

Analys och värdering tar sin utgångspunkt i dagens situation, men pågående projekt under utbyggnad har markerats i vissa analyskartor. Slutsats av den insamlade kunskap analysen lett fram till sammanfattas i en redovisning av värden att tillvarata och utveckla i den offentliga miljön. Denna redovisning sker på en övergripande och principiell nivå, som ett medskick till framtida planering och utbyggnad, där frågeställningarna kan konkretiseras och ges en fysisk form.

Pågående bebyggelseutveckling i närområdet

Två stora stadsutvecklingsområden finns i direkt anslutning till området: Söderstaden och Hammarby Sjöstad. Söderstaden har fyra delområden: Globenområdet, Slakthusområdet, Södra Skanstull och Gullmarsplan-Nynäsvägen. Ambitionen är att skapa en tätare, mer funktionell stadsmiljö som länkar samman de fyra delområdena. Stockholms stad har tecknat ett intentionsavtal med Ikea/Ikano bostad för att utreda förutsättningarna för att etablera en större handelsanläggning i Slakthusområdet.

Hammarby Sjöstad började omvandlas från industri till stad år 1990. När det står klart omkring år 2030 kommer stadsdelen att rymma 11 000 lägenheter med drygt 25 000 invånare och ytterligare 10 000 personer kommer att arbeta här. Just nu pågår planarbete på fastigheten Mårtensdal 6 mm, som anger omkring 60 000 kvadratmeter kontor och viss annan verksamhet och planarbete på fastigheterna Godsvagnen och Påsen, i nära anslutning till analysområdet. Här planeras för omkring 600 bostäder samt verksamheter.

Inom programområdet pågår arbete med tre detaljplaner: (1) Vid kvarteren Orkanen och Tjockan, längs Understensvägen och Simrishamnsvägen, pågår planarbete för 160 studentlägenheter. Detaljplanen har ännu inte varit på samråd. (2) Vid Finn Malmgrens väg på fastigheten Hammarbyhöjden 1:1, intill kvarteret Hornlyktan, pågår detaljplanearbete för cirka 60 lägenheter i två byggnader, bl. a för gruppboende. (3) Längs Karlskronavägen, intill kvarteret Snöfallet pågår planarbete för cirka 40 lägenheter. Detaljplanen var på samråd fjärde kvartalet 2011 och första kvartalet 2012.

- Större stadsutvecklingsområden
- Områden med pågående exploateringsprojekt
- Områdesanalysgräns

Områdesanalys Hammarbyhöjden - Björkhagen

Historik

Hammarbyhöjden, Björkhagen och Johanneshov uppfördes på Enskede och Hammarby gårds gamla ägor. När stadsdelarna byggdes fanns här landsbygd med handelsträdgårdar, torp och koloniträdgårdar. På Nytorps Gärde låg torpet Nytorp, som revs 1961, och bland flerfamiljshusen i östra Johanneshov ligger ännu idag 1700-talsgården Skärmarbrinks gård.

Vid Gullmarsplan finns rester av en kolerakyrkogård från 1800-talet och i den nordöstra delen av Hammarbyhöjden fanns förr en galgbacke och avrättningsplats. Galgbacken låg på en bergsknalle strax söder om Kalmgatan och användes fram till 1858, då hängning avskaffades som dödsstraff. Avrättningsplatsen för gilgotinering låg söder om galgbacken, invid dagens Solandersgatan. Här genomfördes stadens sista offentliga avrättning år 1862.

Under 1930-, 40- och 50-talen omvandlades landsbygden till ytterstad och merparten av koloniträdgårdarna försvann.

Flygfoto över Hammarbyhöjden, 1930-tal. Ljust putsade smalhus och sparad naturmark med uppvuxna träd präglade den nya stadsdelen. Rakt fram Nackareservatet och till vänster Sicklasjön. Foto: SSM

Naturmarken utnyttjades väl för att skapa stadsdelar med parker och hus i naturmark enligt funkisens ideal. Kommunikationerna skedde först med spårvagn och buss. År 1950 invigdes tunnelbanelinjen Gullmarsplan-Hökarängen (via Skärmarbrink och Blåsut) och 1958 linjen Skärmarbrink-Hammarbyhöjden och vidare söderut.

Hammarbyhöjden

Hammarbyhöjden är ett av de första smalhusområdena i Stockholm, uppfört i huvudsak under åren 1936-39. Planen med smalhus antogs efter en strid mellan förespråkare för smalhus i tre våningar och högre tjockhus. Den första planen antogs 1930 men bearbetades i omgångar, bl.a. av Ragnar Östberg och stadens tjänstemän. Viss bebyggelse tillkom under 1940- och 50-talen, som husen söder om Lidköpingsvägen vid Nytorps Gärde. Hammarbyhöjdens smalhus är mycket smala, mellan 8-11 meter. Förutom den dominerande hustypen smalhus uppfördes låga punkthus söder om tunnelbanan. I nordost uppfördes s.k. barnrikehus

Gata i Hammarbyhöjden under uppförande år 1938. Man lade ner stor möda på att spara befintliga träd (företrädesvis tallar) under byggnadstiden. Foto: TKA

och en barnstuga uppfördes i hörnet av Olaus Magnus väg - Johan Printz väg.

Trots att Hammarbyhöjden var en stor stadsdel fanns inget centrum. Butiker låg med viss koncentration kring de mest trafikerade gatorna - Olaus Magnus väg och runt Finn Malmgrens plan. Service som apotek, bank eller samlingslokaler saknades helt i stadsdelen. Hammarby Folkskola stod klar 1943 medan Nytorpsskolan byggdes under tidigt 1950-tal. 1947 invigdes en ny vagnhall (Nya Enskedehallen) för bussar och de framtida tunnelbanetågen.

På 70-talet hade folkmängden sjunkit och bestod av en hög andel äldre. Servicen var dålig och området nergånget. Hammarby skola lade ner 1975 på grund av bristande elevunderlag. År 1988 antogs ett upprustningsprogram med målet att bygga 1000 nya lägenheter och ny service. Nya byggnader förlades i utkanten av stadsdelen och längs med tunnelbanan. Satsningen fungerade och 1989 öppnade skolan igen.

Parklek i norra Hammarbyhöjden, utmed Petrejusvägen, där idag förskolan Skogen ligger. Foto: TKA

Områdesanalys Hammarbyhöjden - Björkhagen

T Ungefärligt läge för dagens

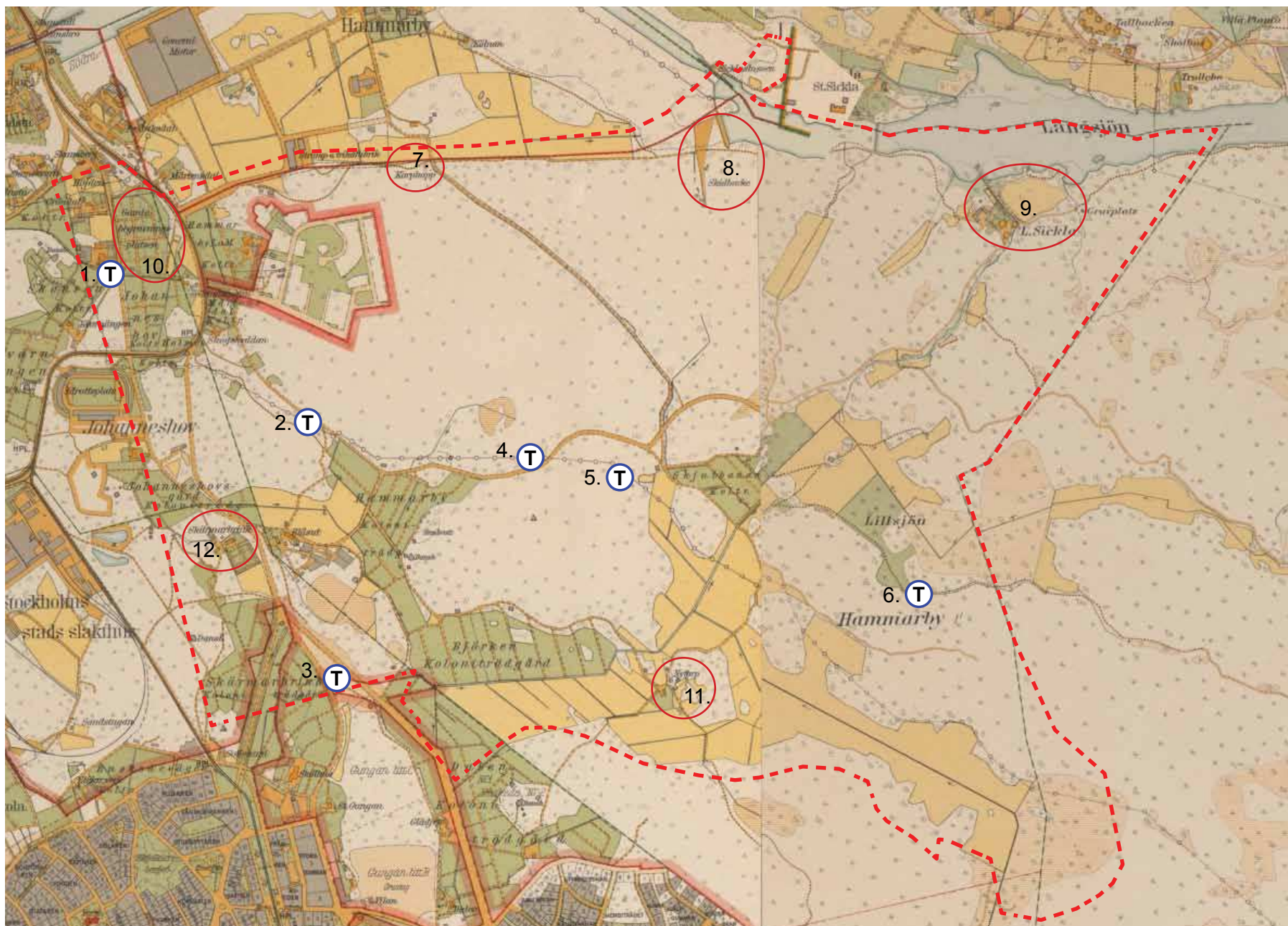
T-banestationer:

1. Gullmarsplan
2. Skärmarbrink
3. Blåsut
4. Hammarbyhöjden, västra uppgången
5. Hammarbyhöjden, östra uppgången
6. Björkhagen

Röd cirkel med siffror:

7. Korphopp
8. Skidbacke
9. Lilla Sickla gård
10. Kolerakyrkogården
11. Nytorp på nuvarande Nytorps Gårde
12. Skärmarbrinks gård

--- Områdes-analysgräns

Detaljerad Karta över Stockholm med omnejd. Upprättad mellan 1917 och 1934. Hammarbyhöjden, Björkhagen och Blåsut är fortfarande lantliga miljöer med äldre odlings- och betesmarker i dal- och ravinsänkor (gula fält). De gröna fälten är ofta stora koloniområden, men markerar också Kolerakyrkogården och tomtmark runt äldre bebyggelse som Nytorp och Lilla Sickla. Den beige marken med prickar utgör skogsklädda områden, oftast på och runt höjder. I norr ligger en hoppbacke och en skidbacke i förkastningsbrantens branta sida ner mot Hammarby. Karta från Stockholmskällan.

Dagens parklek Skyfallet, Björkhagen under 1940- eller 50-tal. Äldre sparad vegetation kompletteras med nyplanterad. Lekparken leder ut till Nytorps Gärde och i bakgrunden syns den gröna fronten framför husen i Kärrtorp. Foto: TKA

I norra Hammarbyhöjden, troligen precis bakom kv. Ollonborren 1 och 2 norr om Petrejusvägen, låg tidigare en lekplats. Foto: TKA

Blåsut

En stadsplan för hela Johanneshov antogs 1939 och man började bygga flerfamiljshus öster om Nynäsvägen i Blåsutområdet. Husen uppfördes i huvudsak mellan 1941-1946. 1930-talets smalhusområden fick kritik för sin enformighet. Områdena från 1940- och 50-talen utvecklade därför större variation i skala, hustyper och fasader. Det avspeglar sig i Blåsut där det finns en variation av höga punkthus och smalhus som ramar in gårdsrum och byggnader med fasader i både puts och tegel. I området finns några av stadens allra första höga punkthus, uppförda på en bergsrygg 1942-43 (bl.a. kvarteren Arkitekten, Pilastern, Kolonnaden och Fasaden). I den södra delen uppfördes s.k. barnrikehus. Under 2000-talet har mindre kompletteringsbebyggelse skett i form av punkthus invid Nynäsvägen i väster. Stadsdelens centrum anlades vid Gullmarsplan.

Björkhagen

Planen för Björkhagen fastställdes 1945 och utformades av arkitekt David Helldén och stadsplanedirektör Sven Markelius. Stadsdelen uppfördes i etapper fram till 1950-talets andra hälft. I Björkhagen är strävan efter större variation fullt utvecklad med smalhus i olika formationer runt gårdsrum, höga punkthus i höjdlägen, radhus i parkkanter och ett högt skivhus som markerar centrum. När skivhuset stod klart 1954 var det med sina 16-17 våningar Stockholms högsta hus. Genom en utredning 1933-34 slog staden fast behovet av gemensamhetsanläggningar i nya stadsdelar. Detta avspeglas tydligt i Björkhagen där ett samlande centrum uppfördes med bibliotek, medborgarhus, restaurang, vård, förskola, butiker, kategoriboenden m.m. 1940- och 50-talets förorter kom att bli stadsdelar med funktioner från vagga till grav. Markuskyrkan och Björkhagens skola intill fullföljer denna idé. Då stadsdelarna i söderort blev fler behövdes en ny församling (Skarpnacks församling) och församlingskyrka.

Områdesanalys Hammarbyhöjden - Björkhagen

Markuskyrkan, invigd 1960 och ritad av Sigurd Lewerentz, räknas som ett av kyrkobyggnadshistoriens modernistiska mästerverk.

Nytorps Gärde med Kärrtorps IP

När Stadsdelarna i området uppfördes utformades Nytorps Gärde för rekreation, aktiviteter, sport och som förbindelsestråk. Generalplanen "Det Framtida Stockholm", framtagen under Sven Markelius, och Holger Bloms parkprogram formade parken. I stadsplanen från 1947 planerades gärdet som Kärrtorps och Hammarbyhöjdens stora, sammanhängande park med "rymliga lekfält" och plats för friluftsbad. Smalare parker runt och i stadsdelarna formades för att leda till Nytorps Gärde men också till den tänkta idrottsplatsen och friluftreservatet i Nacka. Det dröjde innan idrottsplatsen tog form - Kärrtorps IP invigdes 1966. Utmed den norra delen av gärdet planerades också en trafikled, tänkt att förbinda Nynäsvägen med Kärrtorp och Stockholms sydostligaste trakter. Inga delar av denna vägsträckning kom att genomföras.

Grönstråket Lilla Sickla - Kolerakyrkogården

Lilla Sickla gård, tillhörande Hammarby gård, har anor från medeltiden med en huvudbyggnad från 1700-talet, rester av en engelsk park från samma tid och ett lusthus vid vattnet. Under 1800-talet anlades filosofens grav i parken. Kvarnbäcken går genom gården och en kvarnbyggnad finns kvar liksom rester av dammanläggningar. I väster finns ekonomibyggnader och en timrad lada.

Redan 1919 anlades Hammarby hoppbacke väster om Hammarbybacken. Under 50-talet hade två små hoppbackar etablerats i slätten där dagens backe ligger. År 1988 togs nuvarande slalombacke i drift efter en höjning med tippmassor från olika byggnadsprojekt i Stockholm.

Skanörsparken i Björkhagen under 1940- eller 50-tal. Den omsorgsfullt utformade lekplatsen på storgården är signerad Holger Blom och Erik Glemme vid Stockholms stads parkavdelning. Foto: TKA.

Lilla Sickla gårds huvudbyggnad från 1700-talets slut. Gården ligger som ett smycke och bildar en intim och småskalig men ståndsmässig miljö med bevarad engelsk park och kvarnbyggnad.

Dödgrävarens bostad med tillhörande ekonomibyggnad som härrör från 1800-talets första hälft. Här står de gravstenar och monument som fortfarande finns kvar samlade i en historisk miljö. Foto: Stockholmskällan.

Dalens koloniområde år 1911. I bakgrunden den lantliga miljö som kännetecknade hela programområdet. Kolonierna revs senare för att ge plats åt Dalens sjukhus. Foto: Stockholmskällan.

Hammarby hoppbacke 1951 då SM hölls här. I förkastningsbranten mot norr har hoppbackar och skidbackar funnits sedan 1900-talets första hälft. Foto: Stockholmskällan.

Skärmarbrinks gård i Blåsutområdet år 1942. Foto: Stockholmskällan.

Områdesanalys Hammarbyhöjden - Björkhagen